

EKOTURİZM FAALİYETLERİNE KATILAN BİREYLERİN DEĞER İNANÇ NORM TEORİSİ KAPSAMINDA ÇEVRE DOSTU DAVRANIŞLARININ AÇIKLANMASI

EXPLANATION OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY BEHAVIOR OF TOURISTS WHO PARTICIPATE TO ECOTOURISM WITHIN THE VALUE BELIEF NORM THEORY

Üzeyir KEMENT¹

Öz

Bu araştırmanın amacı ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarının değer inanç-norm teorisi kapsamında incelenmesidir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de ekoturizm faaliyetine katılan turistik tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Toplam 395 katılımcıya anket formları doldurtulmuştur. Verilerin analiz edilmesi sürecinde Smart PLS3 istatistik programından faydalanılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde biyosferik, özgecil ve egoistik değerlerin ekolojik dünya görüşüne olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekolojik dünya görüşünün sonuçların farkındalığına, sonuçların farkındalığının ise sorumluluk yüklenmeye olumlu yönde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, sorumluluk yüklenmenin kişisel norma, kişisel normun ise çevre dostu davranışa olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer İnanç-Norm Teorisi, Çevre Dostu Davranış, Ekoturizm

Abstract

The aim of this research is to examine the environmentally friendly behavior of touristic consumers in ecotourism activities within the value belief-norm theory. The universe of the study consisted of tourists who participate in ecotourism activities in Turkey. The questionnaire was used as the data collection technique. A total of 395 participants were filled in the questionnaire forms. During the analysis of the data, Smart PLS statistical program was used. When the results of the research are examined, it is concluded that the biospheric, altruistic and egoistic value has a positive effect on the ecological worldview. It is determined that the ecological worldview has a positive effect on the awareness of consequences and the awareness of consequences on the ascription of responsibility. It was concluded that ascription of responsibility has a positive effect on the personal norm and the personal norm on environmentally friendly behavior.

Keywords: Value Belief-Norm Theory, Environmentally Friendly Behavior, Ecotourism

¹ *Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü, uzeyirkement@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3190-9079

Giriş

2000’li yıllardan itibaren, turizm sektöründe alternatif turizm türlerinin gelişmesiyle birlikte dört mevsime dağılan farklı turistik faaliyetlerin oluşmaya başladığı söylenebilir. Dolayısıyla farklı coğrafik özelliklere ve iklimsel koşullara sahip olan şehirler, sahip oldukları özelliklerden faydalanarak turizm faaliyetleri geliştirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, deniz kum güneş üçlüsü ile tanımlanan turizm aktivitelerine ek olarak kültürel, tarihi ve ekolojik temelli turizm aktiviteleri dünyada gelişim göstermeye başlamıştır. Böylelikle hem turizm sektörü kitlesel katılımlar sonucu oluşan çevresel sorunlardan kısmen de olsa kurtulmuş hem de sektörün ekonomik açıdan gelir getirici özelliği tüm mevsimlere yayılmıştır. Turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ekonomik kaygı temelli gibi görünse de alternatif turizm faaliyetleri ile aynı zamanda kitlesel turizm hareketliliğinin önüne geçilmesi de amaçlanmıştır. Ayrıca bu kitlesel hareketliliği önlemenin yanında doğal kaynakların korunması da amaçlanmıştır. Zira doğal kaynaklar hemen hemen her turizm aktivitesi için önemli bir unsurdur. Dolayısıyla alternatif turizm türlerinin ortaya çıkması doğal kaynakların daha özenli bir şekilde kullanılması gerekliliğini de doğurmuştur.

Ekoturizm, turistik tüketicilerin doğaya yönelik gerçekleştirmiş oldukları etkinlikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda Arslan (2003: 30) ekoturizmi; *“kırsal ve kültürel turizmin unsurlarını içeren, hassas doğal ve kültürel alanlarda geliştirilebilecek en uygun turizm türü”* Baydaş ve Bayat (2016:130) ise ekoturizmi; *“ağırlıklı faaliyet alanı olarak doğada yapılan turizm etkinlikleri”* olarak ifade etmektedirler. Kültürel ve doğal kaynaklar, turistik ürün haline getirilmekte ve ekonomik açıdan bu kaynaklardan faydalanmak için ekoturizm aktiviteleri kullanılmaktadır. Ancak bu aktivitelerin gelişimi, doğal kaynakların tahribatı gibi bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla insanların farklılık arayışlarına cevap verirken, ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlarda çevre bilincinin oluşturulması da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada turistik tüketicilerin ekoturizm faaliyetlerine katılımında ne düzeyde çevre dostu davrandıkları ve çevre dostu davranışlarını etkileyen etmenlerin neler olduğu araştırılmaktadır. Çalışmada, turistik tüketicilerin çevre dostu davranış düzeyleri ve nedenlerini araştırmak için Değer İnanc-Norm Teorisi (DİN) kullanılmaktadır. Teoriye göre turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarında kişisel normları yatmaktadır (Stern, 2000). Daha geniş bir ifade ile DİN teorisi turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarını; çevreye verdikleri değeri, tahribatın sonuçlarına yönelik algıları, çevresel sorunlara yönelik görüşleri ve bu konuda algıladıkları sorumluluklara bağlamaktadır.

Ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin; doğal ortamlara kaçma, şehir ortamından uzaklaşarak sakin ve doğal alanlarda zamanlarını geçirme arzusu içinde oldukları göz önüne alındığında, bu bireylerin çevreye bu denli önem vermelerinden yola çıkarak çevreyi koruma konusunda bilinçli olmaları ve bu doğrultuda davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Ancak son yıllarda kültür turları kapsamında doğal alanlara yapılan ziyaretler ile kitlesel hareketliliğin artması, yerel işletmelerin ekonomik kaygı güderek sürdürülebilirliği önemsemeyen doğal alanları tahrip etmeye başlaması gibi nedenler ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği doğal alanların bozulmasına yol açmaktadır. Doğal kaynaklarda bu sebeple ziyaretçilerden yüksek düzeyde giriş ücretleri alınmaya başlanmış veya ilgili alanlara girişler tamamen yasaklanarak belirli bir mesafeden izlenebilecek şekilde sunulmaya başlanmıştır. Tüm bu sebepler göstermektedir ki; turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlar sergilemeleri, turizmin sürdürülebilir hale getirilmesi için oldukça önemlidir. Sonuç olarak turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlar sergilemelerinin altında yatan sebeplerin açıklanması hem üreticinin nasıl bir yönetim sistemi kurması gerektiğini belirlemesine yardımcı olacaktır hem de pazarladığı ürünün doğallığının korunmasına yardımcı olacaktır. Nihai olarak

sürdürülebilir bir turizm sektöründen bahsedilmesi ve turistik kaynakların hem günümüzde sağlıklı kullanılması hem de gelecek kuşaklara aktarılması bakımından bu araştırmada elde edilecek sonuçlar önem arz etmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarının açıklayan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Ayrıca DİN teorisi kapsamında ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarını açıklayan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durum araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın amacı ekoturizm temelli turizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışlarının ve bu davranışlarının altında yatan etmenlerin açıklanmasıdır. İstenilen hedeflere ulaşmak için ise DİN teorisi kullanılmıştır. En genel ifade ile DİN teorisi kapsamında turistik tüketicilerin çevre dostu davranışları açıklanmaktadır.

Literatür Taraması

Değer İnanç-Norm Teorisi

Bireylerin çevre dostu davranmasının altında yatan unsurların belirlenmesine yönelik literatürde birçok çalışma ve teori mevcuttur. Bu teorilerin en önde gelenleri, Norm-Aktivasyon Teorisi (Schwartz, 1977) ve Değer İnanç-Norm Teorisidir (Stern, Dietz, Abel, Guagnano ve Kalof, 1999). Çevre dostu davranış üzerine yapılan bir çok çalışmada (Steg, Dreijerink ve Abrahamse, 2005; Han ve Hwang, 2016; De Groot ve Steg, 2007; Zhang vd., 2014; Baydaş, Kılıç ve Türkan, 2019) değer inanç norm teorisi kullanılmıştır. Ayrıca norm aktivasyon teorisi temelde özgecil (başkalarının iyiliğine çalışmayı yaşam ve ahlak ilkesi yapan görüş) bir niyet ve davranışı sosyal alanlarda araştırmak için geliştirilmiş olmasına karşın, daha sonra çevre dostu davranışları incelemek için de birçok çalışmada (De Groot ve Steg, 2009; Guagnano, Stern ve Dietz, 1995; Schultz ve Zelezny, 1999; Widegren, 1998) kullanılmıştır.

DİN teorisi, çevre dostu niyet ve davranışın; kişisel normlar (ardışık değerler süreci, ekolojik dünya görüşü, olumsuz sonuçların farkındalığı, sorumluluk yüklenme) tarafından belirlendiğini varsayan bir teoridir (Klöckner, 2013; Stern, 2000; Stern vd., 1999). DİN teorisi; Değer Teorisi (Value Theory) (Schwartz, 1994; Stern vd., 1999), Yeni Çevresel Paradigma (New Ecological Pradigm) (Dunlap ve Van Liere, 1978) teorilerinin Norm Aktivasyon Modeli'ne (Norm Activation Model) (Schwartz, 1977) eklenmesi sonucu geliştirilmiştir. Schwartz (1977)'in norm aktivasyon modeline göre, bireyler sosyal olarak çevreye zarar vermeme ve çevresel sorunları önleme yönünde bilinçlidirler. Benzer şekilde De Groot ve Steg (2009) kişisel normlar ve niyet arasında yakın bir ilişki olduğunu, bu doğrultuda niyetin sosyal davranışları etkilediğini ifade etmektedirler. De Groot ve Steg (2010) kişisel normların sorumluluk yüklenme ile sosyal niyet arasındaki ilişkiye aracılık ettiği sonucuna varmışlardır. Stern ve Dietz (1994) ve Stern (2000) çalışmalarında çevresel bakış açısıyla yapılan incelemelerde değeri, özgecil, egoist ve biyosferik değer olarak üçe ayırmaktadır. Bu çalışmada da çevre dostu davranışların üç değer tarafından açıklanabileceği öngörülerek değer ölçeği; biyosferik değer, özgecil değer ve egoistik değer olarak ele alınmaktadır. Değer Özgecil kavram olarak ilk defa Auguste Comte tarafından kullanılmıştır ve şu şekilde açıklanmaktadır; *“kendisi dışında diğer insanları önemseyerek onlar için yaşama eğilimidir”*. Bu kavramın tam tersine egoizm kavramı da *“insanların kendi çıkarları doğrultusunda yaşama eğilimi”* olarak ifade edilebilir (Batson, 1988). DİN teorisine göre davranışların oluşumunda ilk etken “değerlerdir”. Schwartz (1994) insanların motivasyonunu artırıcı değer tiplerini dört farklı yaklaşımla açıklamaktadır. Birinci yaklaşım kendini aşmadır. Bu yaklaşımda evrensel olma ve iyiliksever olma bulunmaktadır. İkinci aşama kendini geliştirmedir. Bu yaklaşımda başarı ve güç unsurları yer almaktadır. Üçüncü yaklaşım ise yeniliğe açık değildir. Bu yaklaşımda da kendini yönetme ve uyarılma unsurları

bulunmaktadır. Dördüncü ve son yaklaşım korumacı değildir. Bu yaklaşımda ise geleneksellik ve güvenlik unsurları bulunmaktadır. DİN teorisinde ise Schwartz (1994) tarafından oluşturulan değer taksonomisinden esinlenilerek özgecil değer için diğer insanlara yönelim, biyosferik değer için diğer canlılara ve doğaya yönelim ve egoist değer için de kendine yönelim yorumlaması gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak biyosferik ve özgecil değer kendini aşma ile açıklanırken, egoist değer ise kendini geliştirme yaklaşımı ile açıklanmaktadır (Dervişoğlu vd., 2009). Alanyazın incelendiğinde, biyosferik, özgecil ve egoistik değer ile çevre dostu davranışlar arasında ilişki olduğu görülmektedir (De Groot ve Steg, 2008; Han, 2015; Han ve Hwang, 2016; Karp, 1996; Steg, Bolderdijk, Keizer ve Perlaviciute, 2014; Steg, Dreijerink ve Abrahamse, 2005).

DİN teorisine göre biyosferik, özgecil ve egoistik değer boyutları çevre dostu davranışı olumlu yönde etkilemektedir. Ancak geçmişte yapılan bazı çalışmalarda özgecil ve biyosferik değerler çevre dostu davranışları olumlu, egoistik değerler ise olumsuz yönde etkilemektedir (De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008; Han ve Hwang, 2016; Baydaş ve Uslu, 2018). Diğer yandan yapılan bazı araştırmalarda ise biyosferik, özgecil ve egoistik değer boyutlarının hepsinin çevre dostu davranışları olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Schultz, 2001; Jansson, Marell ve Nordlund, 2010). Ayrıca Han ve Hwang (2016) yapmış oldukları araştırmada biyosferik ve özgecil değerlerin ekolojik dünya görüşünü olumlu yönde etkilediğini, egoistik değerlerin ise ekolojik dünya görüşü üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Bu araştırmada ise egoistik değerlerin ekolojik dünya görüşüne olumlu yönde etki etmesi beklenmektedir. Zira Jansson, Marell ve Nordlund (2010) egoist yönelime sahip bireylerin çevre dostu davranışlarının maliyeti ile faydasını kıyasladığını ve fayda yüksek çıktığında ise çevre dostu davranışlarını ifade etmektedir. Tüm bu bilgilerin ışığında araştırmada şu hipotezlere cevap aranmaktadır;

H₁: Biyosferik değer ekolojik dünya görüşünü olumlu yönde etkilemektedir.

H₂: Özgecil değer ekolojik dünya görüşünü olumlu yönde etkilemektedir.

H₃: Egoistik değer ekolojik dünya görüşünü olumlu yönde etkilemektedir.

Ekolojik dünya görüşü (EDG) ölçeği, Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından geliştirilen yeni ekolojik paradigma teorisinden elde edilmiştir. EDG Dunlap vd. (2000: 427) tarafından “*insanlığın; doğanın dengesini bozma olasılığı, toplumsal açıdan büyüme sınırları ve doğanın geri kalanı üzerindeki hakkına yönelik inançları*” şeklinde tanımlanmaktadır. EDG ilk olarak 1970 yılında Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından geliştirilmiş zamanla insanların yaşam tarzındaki değişimler sebebiyle Dunlap vd. (2000) tarafından revize edilmiştir. EDG çevre ve insan arasındaki ilişki hakkında genel tanı ve temel görüşleri değerlendirmek için kullanılmaktadır. Alanyazında yapılan birçok araştırmaya göre bireylerin değer algıları ekolojik dünya görüşlerini etkilemektedir (Dietz, Fitzgerald ve Shwom, 2005; Han, 2015).

Sonuçların farkındalığı (SF) DİN teorisinin ikinci inanç yapısıdır. Sonuçların farkındalığı, çevresel açıdan oluşabilecek bir refahın aynı zamanda insanların ve diğer türlerin huzurlu bir ortamda yaşamasını mümkün kılacağını savunmaktadır (Stern, 2000). Stern vd. (1999: 85) tarafından “*çevresel koşulların insanlar, diğer türler ve biyosferi tehdit etme durumuna yönelik inanç*” olarak tanımlanmaktadır. Sonuçların farkındalığı DİN teorisinde sorumluluk yüklenmeyi etkilemektedir (Stern, 2000; Kiatkawsin ve Han, 2017).

Sorumluluk yüklenme (SY) doğa üzerinde insan eylemlerinin olası olumsuz sonuçlarının önlenebileceği veya artabileceğine yönelik inancı açıklamak üzere geliştirilmiştir. Diğer bir ifade ile “insanların başlattıkları olumsuz sonuçlar önlenbilir inancıdır” (Stern vd., 1999: 85). DİN teorisinde sorumluluk yüklemenin etkilediği bir diğer

değişken kişisel normdur. Kişisel norm (KN) “belirli eylemlerde bulunma veya bu eylemlerden kaçınma konusunda bireyin ahlaki zorunluluk duyguları” olarak tanımlanmaktadır (Schwartz ve Howard, 1981: 191). SF, SY ve KN Schwartz (1977) tarafından geliştirilen norm aktivasyon modelinin yapısını oluşturmaktadır. Alanyazın incelendiğinde DİN teorisi kapsamında yapılan bazı araştırmalardan olan Han (2014), Kiatkawsin ve Han (2017), Choi, Jang ve Kandampully (2015) ve Stern vd. (1999)’in yapmış oldukları çalışmalarda ekolojik dünya görüşünün sonuçların farkındalığını, sonuçların farkındalığının sorumluluk yüklenmeyi, sorumluluk yüklenmenin kişisel normu ve kişisel normun da çevre dostu davranışları etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Tüm bu bilgiler ışığında araştırmada şu hipotezlere cevap aranmaktadır;

H₄: Ekolojik dünya görüşü sonuçların farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir.

H₅: Sonuçların farkındalığı sorumluluk yüklenmeyi olumlu yönde etkilemektedir.

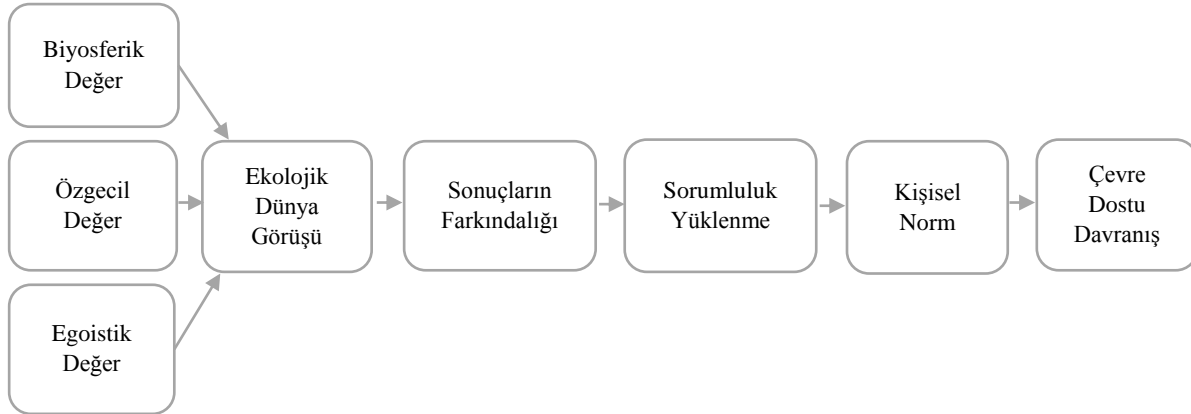
H₆: Sorumluluk yüklenme kişisel normu olumlu yönde etkilemektedir.

H₇: Kişisel norm çevre dostu davranışı olumlu yönde etkilemektedir.

Yöntem

Araştırma Model Önerisi

Araştırma değer inanç norm teorisi kapsamında ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketiciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma model önerisi Stern, vd. (1999), tarafından geliştirilen değer inanç norm teorisi doğrultusunda oluşturulmuştur. Araştırmada değer boyutu, Stern (2000)’in çevreci davranışları açıklamak üzere yapmış olduğu çalışmadaki alt boyutlarıyla (özgecil, egoistik ve biyosferik) kullanılmıştır. Araştırma model önerisi detaylı olarak Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Model Önerisi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de ekoturizm faaliyetine katılan turistik tüketiciler oluşturmaktadır. Ekoturizm faaliyetleri kapsamında Türkiye’nin farklı destinasyonlarını ziyaret eden turistik tüketicilerin sayısına ilişkin istatistiksel bir veriye alanyazında rastlanılmamaktadır. Bu sebeple araştırmada örneklem alma yoluna gidilmiştir. Örneklem sayısı için Krejcie ve Morgan (1970) tarafından önerilen tablodan faydalanılmıştır. Bir yıl içerisinde ekoturizm faaliyetlerine katılım gösteren turistik tüketicilerin sayısının 10.000’in üzerinde olduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda 0,05 anlamlılık düzeyinde ve 0,05 örneklem hatasında, 10.000’den büyük evren büyüklüklerinde 387 sayısı örneklem için yeterli görülmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan 2004; Ural ve Kılıç 2006). Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. 395 anket formu, 2018 Nisan-2019 Nisan ayları arasında Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilere

yüz yüze uygulanmıştır. Anket formu Çanakkale Bozcaada, Rize Ayder Yaylası, Ordu Perşembe yaylası, Ordu Çambaşı yaylası, Akkuş Argan yaylası, Bingöl Çir şelalesi ve Yüzen Adalar, Kars yöresi ve Ankara Gölbaşı destinasyonlarını ziyaret eden turistik tüketicilere doldurtulmuştur.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve gelir durumuna yönelik kategorik sorular yöneltilmiştir. İkinci bölümde değer inanç teorisinde yer alan değişkenlere ait sorular beşli likert tipi olarak katılımcılara yöneltilmiştir. Değer inanç norm teorisinde yer alan ölçeklerden; biyosferik, özgecil ve egoistik değere ilişkin 12 soru, ekolojik dünya görüşünü temsil eden 4 soru, sonuçların farkındalığını temsil eden 3 soru, sorumluluk yüklemeye ölçeğini ifade eden 3 soru ve kişisel norm ölçeğini ifade eden 4 soru çeşitli çalışmalardan (Dunlap, Van Liere, Mertig, ve Jones, 2000; Han, 2015; Kaiser, Hubner ve Bogner, 2005; Stern, 2000; Stern vd., 1999; Van Riper ve Kyle, 2014; Kiatkawsin ve Han, 2017) uyarlanmıştır. Çevre dostu davranış ölçeğine ait 6 soru ise Zhang, Zhang, Zhang ve Cheng (2014)'ün çalışmasından uyarlanmıştır. Araştırma ölçeklerine ait ifadeler İngilizceden Türkçeye çevrilmiş, anlamda kayma olup olmadığını belirlemek için tekrar Türkçeden İngilizceye çevrilmiş ve kontrol edilmiştir. İfadeler Türkçeye çevrildikten sonra ayrıca uzman görüşleri alınarak anlamda bozukluk olup olmadığı incelenmiştir. Anket formları dağıtılmadan önce 30 kişilik bir turist grubu üzerinde ön test yapılmıştır. Ön test sonucunda geçerlilik ve güvenilirlik değerleri hesaplanmıştır. Her bir ölçeğe ait güvenilirlik katsayıları 0,70'in üzerinde çıkmıştır. Ayrıca ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,50'nin üzerinde, ortalama açıklanan varyans değerleri 0,50'nin üzerinde, bütünlük güvenilirlik değerleri 0,60'ın üzerinde çıkmıştır. Ölçeklerin ayırım geçerliliğini belirlemek için yapılan maksimum paylaşılan varyans karesi ve ortalama paylaşılabilir varyans karesi değerleri ortalama açıklanan varyans değerlerinden düşük çıkmıştır. Son olarak ortalama açıklanan varyans değerleri karekökü değişkenler arası korelasyon yüklerinden yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan turistik tüketicilerin demografik özellikleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de detaylı olarak gösterilmektedir. Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında; 199 erkek (%50,4), 196 kadın (49,6) katılımcının araştırmaya dâhil edildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların yarısının erkek yarısının kadın olduğu görülmektedir. Katılımcı yaş grupları incelendiğinde; %20,3'ünün 45-54, %18,5'inin 25-34, %17,7'sinin 35-44, %17,0'sinin 55-64 ve %16,7'sinin 65 ve üzeri yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 18-24 yaş aralığında %9,1'lik dilimle 36 kişinin araştırmaya dahil olduğu görülmektedir. Buradan hareketle 24 yaşının üzerinde olan bütün katılımcıların ekoturizm faaliyetlerine yoğunluklu olarak katıldıkları söylenebilir. En yoğun katılımın ise 45-54 yaş grubunda olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcılar eğitim durumu bakımından incelendiğinde; anket formunu dolduranların %50,4'ünün üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Bu oranı %19,5 ile lise ve %13,9 ile ilköğretim mezunları takip etmektedir. Araştırmaya katılan ön lisans mezunu oranı %7,3, yüksek lisans veya doktora mezunu olanların oranı ise %8,9'dur. Katılımcıların gelir algısı incelendiğinde ise %33'lük oranla orta ve yüksek gelir gruplarının en fazla orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oranı %17 ile düşük gelir grubu takip etmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Erkek	199	50,4
	Kadın	196	49,6
Gelir durumu	Çok düşük	29	7,3
	Düşük	70	17,7
	Orta	131	33,2
	Yüksek	132	33,4
	Çok yüksek	33	8,4
Eğitim durumu	İlkokul	55	13,9
	Lise	77	19,5
	Ön lisans	29	7,3
	Lisans	199	50,4
	Master	35	8,9
Yaş	<18	3	,08
	18-24	36	9,1
	25-34	73	18,5
	35-44	70	17,7
	45-54	80	20,3
	55-64	67	17,0
	65≤	66	16,7

Araştırmada verilerinin analizleri için Smart PLS3 ve SPSS 23.0 istatistik programlarından faydalanılmıştır. Geçerlilik analizi kapsamında yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi (DFA), uyum geçerliliği için bütünlük güvenilirlik (CR) ve ortalama açıklanan varyans (AVE) değerleri incelenmiştir. DFA sonuçlarına göre faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde olması (Kaiser, 1974), CR değerlerinin 0,60'ın üzerinde (Hair, Sarstedt, Ringle ve Mena, 2012) ve AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) model uyum geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrım geçerliliğini belirlemek için maksimum paylaşılan varyans karesi (MSV), ortalama paylaşılan varyans karesi (ASV), AVE karekökü değerleri ve çapraz korelasyon değerleri (cross loading) incelenmiştir. MSV ve ASV değerlerinin AVE değerlerinden küçük olması (Fornell ve Larcker, 1981; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010), AVE karekökü değerlerinin ilgili değişkenlerin korelasyon değerlerinden yüksek olması (Fornell ve Larcker, 1981) ve çapraz korelasyon değerlerinin hesaplanması sonucunda, her bir değişkene ait ifadelerin kendi arasındaki korelasyon değerlerinin diğerleri ile olan korelasyon değerlerinden yüksek olması ölçeklerin ayırım geçerliliğinin olduğunu göstermektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Araştırma hipotezlerinin test edilmesi aşamasında Smart PLS3 istatistik programı ile yol (path) analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Modeli Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

Değer inanç norm teorisinde yer alan değişkenlerin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 2'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2: Korelasyon Analizi Sonuçları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	X	S.S.	1	2	3	4	5	6	7	8
1 BD	3,66	,86	0,870							
2 ÖD	3,87	,88	0,618	0,791						
3 ED	3,88	,88	0,507	0,572	0,796					
4 EDG	3,88	,82	0,537	0,703	0,552	0,816				
5 SF	3,94	,89	0,796	0,634	0,452	0,547	0,877			
6 SY	3,89	,90	0,536	0,690	0,588	0,690	0,574	0,845		
7 KN	3,90	,94	0,646	0,683	0,469	0,568	0,658	0,578	0,870	
8 ÇDD	3,85	,94	0,690	0,649	0,460	0,552	0,752	0,580	0,722	0,868

BD: Biyosferik değer, ÖD: Özgecil değer, ED: Egoistik değer, EDG: Ekolojik dünya görüşü, SF: Sonuçların farkındalığı, SY: Sorumluluk yüklenme, KN: Kişisel norm, CDD: Çevre dostu davranış

Not: Koyu olarak yazılmış değerler \sqrt{AVE} karekökünü göstermektedir.

Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Her bir ölçeğe ait ifadelerin Cronbach Alpa güvenilirlik katsayıları 0,70'in üzerinde çıkmış, dolayısıyla iyi bir güvenilirliğe sahip olduğu (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) tespit edilmiştir. Araştırma modeli geçerlilik analizi için yapı, ayırım ve uyum geçerliliği değerleri hesaplanmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları Tablo 3'te detaylı olarak gösterilmektedir. Yapı geçerliliğini ölçmek için DFA uygulanmış ve her bir ifadenin faktör yükü 0,50'nin üzerinde çıktığı için (Kaiser, 1974) ölçeğin mevcut hali kullanılarak analizlere devam edilmiştir. Model uyum iyiliği değerlerine göre ($X^2/df=1,313$, SRMR=0.057, NFI=0.855, $p<0,001$) araştırma modelinin iyi bir uyum iyiliğine sahip olduğu ayrıca tespit edilmiştir. CR değerlerinin 0,60'in üzerinde (Bagozzi ve Yi, 1988; Hair, Sarstedt, Ringle ve Mena, 2012) ve AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde (Fornell ve Larcker, 1981) olduğu, dolayısıyla araştırma modelinin uyum geçerliliğine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

Ölçekler ve İfadeler	CA	CR	AVE	MSV	ASV	DFA	
Biyosferik Değer (BD)	BD1					0,831	
	BD2					0,776	
	BD3	,80	,87	,63	,62	,39	0,856
	BD4						0,713
Özgecil Değer (ÖD)	ÖD1					0,824	
	ÖD2					0,858	
	ÖD3	,86	,90	,71	,49	,42	0,868
	ÖD4						0,828
Egoistik Değer (ED)	ED1					0,830	
	ED2					0,838	
	ED3	,83	,88	,66	,35	,27	0,845
	ED4						0,746
Ekolojik Dünya Görüşü (EDG)	EDG1					0,829	
	EDG2					0,774	
	EDG3	,80	,87	,62	,49	,36	0,770
	EDG4						0,792
Sonuçların Farkındalığı (SF)	SF1					0,865	
	SF2	,83	,90	,75	,63	,41	0,886
	SF3						0,857
Sorumluluk Yüklenme (SY)	SY1					0,857	
	SY2	,83	,90	,75	,48	,37	0,877
	SY3						0,871

Tablo 3 (devam)

Kişisel Norm (KN)	KN1						0,878
	KN2						0,863
	KN3	,90	,93	,77	,52	,39	0,889
	KN4						0,880
Çevre Dostu Davranış (CDD)	CDD1						0,884
	CDD2						0,848
	CDD3						0,878
	CDD4	,93	,94	,75	,57	,41	0,862
	CDD5						0,868
	CDD6						0,882

CR: Bütünleşik Güvenilirlik, CA: Cronbach Alpha, AVE: Ortalama Açıklanan Varyans, DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi, MSV: Maksimum paylaşılan varyans karesi, ASV: Ortalama paylaşılan varyans karesi

Ölçeklerin ASV ve MSV değerleri AVE değerlerinden düşük çıkmıştır (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). AVE karekökü değerleri değişkenler arası korelasyon değerlerinden büyük (Bknz. Tablo 2) çıkmıştır (Fornell ve Larcker, 1981). Ölçek ifadelerinin çapraz korelasyon yükleri incelenmiş ve her bir ölçeğe ait ifadelerin kendi arasındaki korelasyon değerlerinin diğerleri ile olan korelasyon değerlerinden yüksek olduğu (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) belirlenmiş, böylelikle araştırma modelinde yer alan ölçeklerin ayırım geçerliliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Yol Analizi Sonuçları

Araştırma modelinin test edilmesi için Smart PLS istatistik programı kullanılarak yol analizi yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlere ilişkin sonuçlar Tablo 4’te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 4: Yol Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Hipotezler	Beta (β)	SH	t	p	R ²	Sonuç
EDG	H ₁ BD»EDG	,168	,047	3,590	***		Kabul edildi
	H ₂ ÖD»EDG	,324	,052	6,234	***	,59	Kabul edildi
	H ₃ ED»EDG	,378	,059	6,557	***		Kabul edildi
SF	H ₄ EDG»SF	,683	,029	23,729	***	,46	Kabul edildi
SY	H ₅ SF»SY	,722	,026	27,888	***	,52	Kabul edildi
KN	H ₆ SY»KN	,752	,026	29,400	***	,56	Kabul edildi
CDD	H ₇ KN»CDD	,796	,023	34,224	***	,63	Kabul edildi

BD: Biyosferik değer, ÖD: Özgecil değer, ED: Egoistik değer, EDG: Ekolojik dünya görüşü, SF: Sonuçların farkındalığı, SY: Sorumluluk yüklenme, KN: Kişisel norm, CDD: Çevre dostu davranış
p=<0,001***

Yol analizi sonuçlarına göre; biyosferik değer (β=0,168, p<0,001), özgecil değer (β=0,324, p<0,001) ve egoistik değer (β=0,378, p<0,001) ekolojik dünya görüşüne olumlu yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda H₁, H₂ ve H₃ hipotezleri kabul edilmiştir. Değer boyutları ekolojik dünya görüşünün %59’unu açıklamaktadır. Ayrıca ekolojik dünya görüşünün (β=0,683, p<0,001) sonuçların farkındalığına olumlu yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ekolojik dünya görüşü sonuçların farkındalığının %46’sını açıklamaktadır. Sonuçların farkındalığının (β=0,722, p<0,001) sorumluluk yüklenmeye olumlu yönde anlamlı bir etkisi vardır. Dolayısıyla H₅ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuçların farkındalığı, sorumluluk yüklenmenin %52’sini açıklamaktadır. Sorumluluk yüklenmenin (β=0,752, p<0,001) kişisel norma olumlu yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak H₆ hipotezi kabul edilmiştir. Sorumluluk yüklenme, kişisel normun %56’sını

açıklamaktadır. Son olarak, kişisel normun ($\beta=0,796$, $p<0,001$) çevre dostu davranışa olumlu yönde anlamlı bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Kişisel norm, çevre dostu davranışın %63'ünü açıklamaktadır.

Sonuç ve Öneri

Bu araştırmada ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışları değer inanç norm teorisi kapsamında incelenmektedir. Araştırma sonuçlarına göre biyosferik, özgecil ve egoistik değer boyutları ekolojik dünya görüşünü olumlu yönde etkilemektedir. Ekolojik dünya görüşü sonuçların farkındalığını, sonuçların farkındalığı ise sorumluluk yüklenmeyi olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır. Ayrıca sorumluluk yüklenmenin kişisel normu, kişisel normun da çevre dostu davranışı olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Özet olarak araştırma sonuçlarına göre ekoturizm faaliyetine katılan turistik tüketicilerin çevre dostu davranışları değer inanç-norm teorisi kapsamında açıklanabilmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları ile alanyazında bu konuya benzer yapılan çalışmaların birbirine paralel sonuçlar verdiği görülmektedir. Han (2015) yeşil otel müşterileri üzerinde yaptığı çalışmada biyosferik değer ekolojik dünya görüşü üzerinde olumlu yönde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ekoturizm faaliyetleri genel olarak doğaya yönelik faaliyetleri içerdiği için turistik tüketicilerin bakış açısına göre yeşil otel konseptiyle benzer nitelik taşıdığı söylenebilir. Ay (2017) yapmış olduğu çalışmada çevreci yaklaşımları değer inanç-norm teorisi kapsamında üniversite öğrencileri üzerinde incelemiştir. Yazar araştırmasında ekolojik dünya görüşünün her bir ifadesine ilişkin değer boyutlarını incelemiştir. Ayrıca çalışmasında bu araştırmadan farklı olarak hazcılık değerini de kullanmıştır. Yazarın teori kapsamında elde ettiği sonuçlar bu araştırmanın sonuçları ile paralellik taşımaktadır. Bu araştırmada turistik tüketicilerin çevre kirliliğini önleme, doğayı koruma ve dünyada yaşan diğer canlılara karşı saygılı olma konularında hassas oldukları, bu bağlamda ekolojik dünya görüşlerinin olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Ayrıca herkes için eşitlik, savaşların olmadığı bir dünya, sosyal adalet ve başkalarına yardımcı olma konularını içeren özgecil değerlerinin yüksek olduğu ve bu değer algılarının ekolojik dünya görüşlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Son olarak bu araştırmada değer boyutlarından egoistik değer ekolojik dünya görüşü üzerindeki olumlu etkisi incelenmiş ve ekolojik dünya görüşüne olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi olarak bireylerin doğanın korunmasını da kendileri için kişisel bir çıkar olarak algılaması gösterilebilir. Zira Jansson, Marell ve Nordlund (2010) egoistik bir yönelime sahip bireylerin temelde, yeşil davranışların maliyetlerini ve faydalarını kişisel olarak algıladıklarını, algılanan faydalar algılanan maliyetleri aştığında çevre dostu bir şekilde davranacaklarını belirtmektedirler. Buradan hareketle Türkiye'de ekoturizm faaliyetine katılan bireylerin çevre dostu davranışların faydalarına yönelik algıları, algıladıkları maliyetten daha yüksektir.

Araştırmanın sonucunda EDG'nin, sonuçların farkındalığını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Buradan hareketle ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin ekolojik dünya görüşleri olumlu yönde arttıkça, ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği doğal kaynağa zarar verme olasılığının olduğuna yönelik inançlarının da arttığı söylenebilir. Araştırma sonucunda turistik tüketicilerin sonuçların farkındalığına yönelik inancı arttıkça sorumluluk yüklenmeye yönelik inançları da artmaktadır. Bu durum da kişisel normlarını olumlu yönde etkilemekte ve turistik tüketiciler gittikleri destinasyonda çevre dostu davranmayı önemli görmekte, çevreyi korumaya yönelik bir zorunluluk hissetmektedirler. Son olarak kişisel normun çevre dostu davranışa olumlu yönde etki ettiği bulgulanmıştır. Dolayısıyla, turistik tüketicilerin çevre dostu davranmalarının altında hissettikleri kişisel normun yattığı ifade edilebilir. Choi, Jang ve Kandampully (2015) çalışmalarında yeşil otel

müşterilerinin yeşil otellerini ziyaret etme niyetlerini değer inanç-norm teorisi kapsamında incelemişlerdir. Yazarların elde ettiği sonuçlar bu araştırma ile aynı doğrultudadır. Ayrıca Kiatkawsin ve Han (2017) genç seyahatçilerin çevreci davranmaya yönelik niyetlerini değer inanç norm teorisi ile açıklamışlardır. Yazarların elde ettiği sonuçlar incelendiğinde egoistik değer dışında bütün hipotezlerin kabul edildiği görülmektedir. Türkiye’de ekoturizm faaliyetlerine katılan turistik tüketicilerin biyosferik değerlerinin yüksek olduğu bu bağlamda çevreyi korumaya yönelik ve çevrenin tahrip olma riski ile karşı karşıya olma durumuna ilişkin görüşlerinin yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Ayrıca ekolojik görüşleri, turizm faaliyetlerinin çevresel tahribatları doğurduğunu düşünmelerine neden olmaktadır. Çevresel tahribatların ortadan kaldırılması için ise herkesin doğayı korumaya yönelik sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşüncesine sahiptirler. Turistik tüketicilerin sorumluluk yüklenmeleri veya başkalarının sorumluluk yüklenmesi gerektiğini düşünmeleri, çevreci davranışların her birey için ahlaki bir zorunluluk olduğunu algılamalarını sağlamaktadır. Bu ahlaki zorunluluk algıları ise ekoturizm faaliyetlerine katıldıklarında çevre dostu davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, değer inanç-norm teorisinde; en yüksek etki düzeyi kişisel normlardan çevre dostu davranışa olmuştur.

Bu araştırma ekoturizm faaliyetleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca örneklem grubu 395 katılımcı ile sınırlandırılmış ve Türkiye genelinde katılımcılara uygulanmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda ekoturizm ve diğer turizm faaliyetlerine katılan turistik tüketiciler arasında karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca katılımcı sayısı artırılabilir veya ekoturizm faaliyetleri türlerine göre çevre dostu davranışlar incelenebilir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçların alanyazına katkı sağlaması, bundan sonraki araştırmalar için yol gösterici nitelik taşıması beklenmektedir. Alanyazında değer boyutlarının çevre dostu davranışlara doğrudan etkisi bundan sonraki araştırmalarda incelenebilir. Ayrıca katılımcıların davranışsal niyet boyutları (tekrar ziyaret, tavsiye etme ve daha fazla ödemeye razı olma) kapsamında DİN teorisi sonuçları incelenerek, katılımcıların geleceğe dönük yapmayı planladıkları davranışlar değerlendirilebilir. Ayrıca ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği destinasyonlarda işletmecilik faaliyetinde bulunan pazarlamacılar ve yöneticilerin, tüketicilerin çevre dostu davranışlara önem verdiğini, çevresel tahribatın oluşmaması için çaba harcadığını bilerek bir işletmecilik anlayışına sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla kullandıkları ürünler ile veya yapmış oldukları reklamlarda çevreci yaklaşımlara önem vermeleri hem doğanın sürdürülebilirliği hem de işletmelerin devamlılığı bakımından önem arz etmektedir. ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği destinasyonların tahribatı konusunda turistik tüketicilerin nasıl davrandıkları önemlidir. Bu araştırma sonuçları göstermektedir ki; turistik tüketiciler seyahat ettikleri destinasyonlarda geri dönüşümden, enerji tasarrufuna kadar hemen hemen her türlü doğa dostu davranışlarda bulunmaktadır. Ayrıca işletmelerin çevre dostu politikalara sahip olmalarını beklemektedirler. Örneğin konaklama işletmeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılmakta olan yeşil yıldız uygulamasına dâhil olabilirler. İşletmeler pazarlama çalışmaları kapsamında kamuoyuna sahip oldukları çevre dostu uygulamalarını tanıtarak tüketicilerin takdirini kazanabilirler ve tüketiciler ile uzun dönemli ilişkiler geliştirebilirler.

Kaynakça

- Arslan, Y. (2003). Erdek ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 30-53.
- Ay, U. (2017). Çevreci Tüketim Davranışlarının Değer-İnanç-Norm Kuramı Temelinde İncelenmesi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, (9)1, 1-33.
- Bagozzi, R. P. ve Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 16(1), 74-94.
- Batson, C. D. (1988). *Altruism and Prosocial Behavior*. İçinde D.T.Gilbert, S.T.Fiske ve G.Lind (Editör). *Handbook of Social Psychology* 282-316. New York: McGraw-Hill.
- Baydaş, A. ve Bayat M. (2016). *Kırsal Kalkınma Perspektifinden Sektörel Pazarlama*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Baydaş, A. Kılıç, E. ve Türkan, Y. (2019). Tüketim Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin İnanç Açısından Belirlenmesi: Bingöl İli Örneği, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 1-13.
- Baydaş, A. ve Uslu, A. (2018). A Research Entertainment Enterprises in Bingöl Province for Determining the Effect of Religious Belief into the Perceived Service Quality, Client Satisfaction and Faithfulness. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(2), 1-20.
- Choi, H., Jang, J. ve Kandampully, J. (2015). Application of the Extended VBN Theory to Understand Consumers' Decision About Green Hotels. *International Journal of Hospitality Management*, (51)Ekim, 87-95.
- De Groot, J. M., ve Steg, L. (2007). Value Orientations and Environmental Beliefs in Five Countries: Validity of an Instrument to Measure Egoistic, Altruistic and Biospheric Value Orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(3), 318-332.
- De Groot, J. I., ve Steg, L. (2008). Value Orientations to Explain Beliefs Related to Environmental Significant Behavior: How to Measure Egoistic, Altruistic, and Biospheric Value Orientations. *Environment and Behaviour*, 40(3), 330-354.
- De Groot, J. I., ve Steg, L. (2009). Morality and Prosocial Behavior: The Role of Awareness, Responsibility and Norms in the Norm Activation Model. *The Journal of Social Psychology*, 149(4), 425-449.
- De Groot, J. I. ve Steg, L. (2010) . Relationships Between Value Orientations, Self-Determined Motivational Types and Pro-Environmental Behavioural Intentions. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 368-378.
- Dervişoğlu, S., Menzel, S., Soran, H., ve Bögeholz, S. (2009). Değerler, İnançlar ve Problem Algısının Biyolojik Çeşitliliği Korumaya Yönelik Kişisel Normlara Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 50-59.
- Dietz, T., Fitzgerald, A. ve Shwom, R. (2005). Environmental values. *Annual Review of Environmental and Resources*, 30, 335-372.
- Dunlap, R., ve Van Liere, K. (1978). The "new environmental paradigm": A proposed measuring instrument for environmental quality. *Social Science Quarterly*, 65, 1013-1028.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. ve Jones, R. E. (2000). New trends in measuring environmental attitudes: measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale. *Journal of social issues*, 56(3), 425-442.

- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics, *Journal of marketing research*, May, 382-388.
- Guagnano, G. A., Stern, P. C. ve Dietz, T. (1995). Influences on Attitude-Behavior Relationship: A Nature Experiment with Curbside Recycling. *Environment and Behavior*, 27(5), 699-718.
- Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis (7th ed.)*. Upper Saddle River, Prentice-Hall, NJ, USA.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Mena, J. A. (2012). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling in marketing research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(3), 414-433.
- Han, H. (2015). Travelers' pro-environmental behavior in a green lodging context: Converging value-belief-norm theory and the theory of planned behavior. *Tourism Management*, 47(Nisan), 164-177.
- Han, H. ve Hwang, J. (2016). Cruise travelers' environmentally responsible decision-making: An integrative framework of goal-directed behavior and norm activation process. *International Journal of Hospitality Management*, 53(Şubat), 94-105.
- Jansson, J., Marell, A. ve Nordlund, A. (2010). Green Consumer Behavior: Determinants of Curtailment and Eco-Innovation Adoption. *Journal of Consumer Marketing*, 27(4), 358-370.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Kaiser, F. G., Hübner, G. ve Bogner, F. X. (2005). Contrasting the Theory of Planned Behavior with the Value-Belief-Norm Model in Explaining Conservation Behavior. *Journal of applied social psychology*, 35(10), 2150-2170.
- Karp, D. G. (1996). Values and their effect on pro-environmental behavior. *Environment and behavior*, 28(1), 111-133.
- Kiatkawsin, K. ve Han, H. (2017). Young Travelers' Intention To Behave Pro-Environmentally: Merging the Value-Belief-Norm Theory and the Expectancy Theory. *Tourism Management*, 59, 76-88.
- Klößner, C. A. (2013). A Comprehensive Model of The Psychology of Environmental Behaviour-A Meta-Analysis. *Global Environmental Change*, 23(5), 1028-038.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30(3), 607-610.
- Schultz, P. W. (2001). The Structure of Environmental Concern: Concern for Self, Other People, and The Biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21(4), 327-339.
- Schultz, P. W., ve Zelezny, L. (1999). Values as Predictors of Environmental Attitudes: Evidence for Consistency 14 Countries. *Journal of Environmental Psychology*, 19(3), 255-265.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative Influence on Altruism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 10, 221-279.
- Schwartz, S. H., ve Howard, J. A. (1980). Explanations of the Moderating Effect of Responsibility Denial on the Personal Norm-Behavior Relationship. *Social Psychology Quarterly*, 43(4), 441-446.

- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values. *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Steg, L., Dreijerink, L., ve Abrahamse, W. (2005). Factors Influencing the Acceptability of Energy Policies: A test of VBN Theory. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 415-425.
- Steg, L., Bolderdijk, J. W., Keizer, K. ve Perlaviciute, G. (2014). An integrated framework for encouraging pro-environmental behaviour: The role of values, situational factors and goals. *Journal of Environmental psychology*, 38, 104-115.
- Stern, P. C. ve Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern, *Journal of Social Issues*, 50(3), 65-84.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnago, G. A., ve Kalof, L. (1999). A Values-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. *Research in Human Ecology*, 6(2), 81-97.
- Stern, P. C. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi: SPSS 10.0-12.0 for Windows*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Widegren, Ö. (1998). The New Environmental Paradigm and Personal Norms. *Environment and Behavior*. 30(1), 75-100.
- Van Riper, C. J. ve Kyle, G. T. (2014). Understanding the internal processes of behavioral engagement in a national park: A latent variable path analysis of the value-belief-norm theory. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 288-297.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS applied scientific research methods*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Zhang, Y., Zhang, H. L., Zhang, J., ve Cheng, S. (2014). Predicting residents' pro-environmental behaviors at tourist sites: The role of awareness of disaster's consequences, values, and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 131-146.